

„Czarna bandera / outsider art” czyli pirackie związki art brut z kulturą w dobie „codziennosci”.

IDEA

W sytuacji całkowitego wyczerpania idei, idei końca kultury i końca Europy, nasuwa się pytanie o miejsca art brut w kulturze i sztuce. W jaki sposób konstytuuje się art brut w sztuce współczesnej? Czy granica Jeana Dubuffeta pomiędzy sztukami jest nadal aktywna i czy odwołania do ideologii J. Dubuffeta, tj. absolutyzacji art brut, zdaje się nadal zasadne?

„Czarna Bandera/ Outsider Art.” to projekt, realizowany przez Galerię „tak” w 2016 roku, łączący różne dziedziny kultury oraz różnych twórców, od profesjonalistów z oficjalnego obiegu sztuki po artystów odizolowanych społecznie. Od mainstreamu po outsiderów. Projekt buduje sieć zależności i wpływów między nimi, pokazuje mechanizmy wzajemnych zawłaszczeń i powstawania obszarów wspólnych. Obecny projekt w najpełniejszy sposób, z dotychczasowych projektów galerii, realizuje przekonanie o konieczności wszechstronnego spojrzenia na problem współczesnego art brut w nowej sytuacji Europy i świata.

Ostatnie debaty, dotyczące kryzysu kultury i kryzysu Europy dotyczą także stref wykluczonych, mniejszości w sztuce i życiu.¹ W tej sytuacji zasadne staje się pytanie jak sztuka może wpływać na rzeczywistość? Sztuka, która pozwala doświadczać „antyzorców” obecnych w ramach wzorców kultury, o czym pisze Pascal Gielen.² Wizja Europy nomadycznej, która definiuje się jako związek mniejszości, nie pozostaje także bez znaczenia w kontekście art brut/outsider art.

Projekt „Czarna Bandera” został powołany zatem jako autonomiczna, zapewniająca swobodę przestrzeni, przestrzeni głosu niezależnych i alternatywnych wypowiedzi, jednoczących działania różnych oddolnych inicjatyw. Celem stało się przekształcanie znajomego wzorca kultury dominującej a także wzorca „art brut jako sztuki czystej, nieskażonej” w antyzorce kultury niszowej; anarchistycznej pirackiej sieci; wprowadzając nowe spojrzenie szczególnie na problematykę „nomady, migrantów wraz z pytaniem: Kto dziś jest wykluczonym ? Zwłaszcza w kontekście wizji A. Braidotti

---

¹ Por. „Koniec Kultury. Koniec Europy. O fundamentach polityki”, red. P. Gielen, Bęc Zmiana 2015.

² op.cit., s.13.

„stawania – się- nomadycznym” europejskiej tożsamości transkulturowej³, gdy wszystko jest płynne, nie ma granic a nisza zaczyna tworzyć antywzorce.

A zatem interesujący zdaje się namysł jak wygląda konfrontacja art brut= antywzorca wobec sztuki głównego nurtu? Czy art brut jest w stanie rozsadzić, zmierzyć się z utrwalonymi nawykami kulturowymi? Czy art brut /outsider art może stać się skutecznym antywzorcem? Wraz z wyzwaniem i postawionym powyżej pytaniem: Jak poradzić sobie z mitem art brut jako sztuki czystej?

Wykształcony ostatnio cały szereg nowych, alternatywnych podmiotowości sytuuje art brut w innym miejscu niż było to za czasów J. Dubuffeta. Mamy do czynienia z podmiotami hybrydowymi⁴, których jednoznacznie nie jesteśmy w stanie określić, ludzi marginesu, imigrantów, mniejszości seksualnych, outsiderów. Te nowe podmioty społeczne wykształcone na marginesie globalnego świata zmieniają relacje art brut wobec kultury. Jak uniknąć uniwersalistycznych uogólnień na temat art brut? Jak uruchomić praktykę krytyczną? Projekt zakłada rozmontowanie hegemonicznej dialektyki na rzecz nomadycznych punktów widzenia, w którym także art brut poddaje się procesowi stawania się nomadycznym. Czy w tym kontekście niezbędne jest nadal nabycie legalnego statusu przez art brut w historii sztuki i kulturze, niczym potrzeba walki o status uchodźcy w obecnym społeczeństwie? Czy projekt „Czarna Bandera” mógłby stać się walką o to by wszystkim hybrydowym obywatelom nadać legalny status w strukturze społecznej, kulturowej? Myśl ta doprowadziła do współpracy w ramach „Czarnej Bandery” m.in. z Anarchistycznym Klubem/ Księgarnią Zemsta oraz z Kolektywem Palestyna 24.pl wraz z założeniem demontażu idei my/oni, jako rozwinięcie sieci afiliacji i lojalności.

PIRACI

W ramach projektu „Czarna Bandera” została uruchomiona alternatywna siatka kontaktów, podobna pirackim XVII – wiecznym, niezależnym sieciom, służącym wymianie usług. Tak by projekt obejmował poszukiwanie przestrzeni geograficznych, społecznych, kulturowych, imaginacyjnych o potencjale pozwalającym się przekształcać w „wolne strefy autonomiczne”⁵, które we wspólnym działaniu stają się mocniejsze. Jednocześnie wdzierając się w obszar sztuki głównego nurtu, dokonując „pirackiego podboju”, outsider art pozostaje w autonomii wobec mainstreamu. To swego rodzaju „anty –sieć” wobec sieci kontroli, to „linie ujścia”, wymykające się narzuconym sposobom wypowiedzi, jak w

---

³ A. Braidotti, „Nomadyczna tożsamość europejska”, w: „Koniec Kultury. Koniec Europy. O fundamentach polityki”, red. P. Gielen, Bęc Zmiana 2015, s.113

⁴ op.cit., s. 118.

⁵ Por. H. Bey, „Tymczasowa Strefa Autonomiczna i inne eseje”, korporacja ha!art, Kraków 2009

przypadku wystawy „Polska Płonie” Daniela Stachowskiego, podważające politykę mówienia, patrzenia.

Jednocześnie projekt wprowadził „rozszerzone pole sztuki”, składające się z „wielości możliwych światów sztuki”⁶, które funkcjonują gdzieś i „pomiędzy” mainstreamem oraz „ciemną materią sztuki”. Pole sztuki „pomiędzy” fluktuuje, trudno określić jego granice, sztuka przenika się tu z innymi dziedzinami życia. „Czarna Bandera” bada art brut włączone w akcje prospołeczne, prozwierzęce, ekologiczne oraz w obronie praw wykluczonych, wraz z nieodłącznym pytaniem: Czy możemy jeszcze mówić o wykluczeniu outsider art / art brut z terytorium sztuki/ kultury ?

Interesujące najbardziej są właśnie te sytuacje, które wytwarzają się „pomiędzy” poza przyjętymi obszarami sztuki, najczęściej wystawami a gdy działanie staje się „nieoczywistym fragmentem rzeczywistości”. Rozszerzone pole sztuki, z którego korzystamy w projekcie „Czarna Bandera” działa na zasadzie, ostatnio szeroko dyskutowanej, logiki „i..., i..., i...” a nie logiki „albo...”, ‘albo...”, próbując tak jak wiele instytucji kultury obecnie, podważyć sądy estetyczne formułowane przez ekspertów, próbując wprowadzać pożądanym obecnie brak jednoznacznych kryteriów oceny a także wykorzystać potencjał tkwiący w zderzeniu globalności z lokalnością. Zderzenie różnych jakości daje możliwość wygenerowania czegoś nowego; wielopłaszczyznowych działań: koncertów, pokazów filmowych, spotkań badających płynne granice art brut i związek z codziennością. Celem stało się by wprowadzić idee współczesnego art brut do debaty dotyczącej wyzwań instytucji kultury w obecnym porządku politycznym, społecznym, ekonomicznym. Projektowi przyświeca idea pozostawienia zjawiska otwartym, niedomkniętym, nieoczywistym aby w pełni pokazać złożony charakter outsider art. Oraz myśl aby tak jak w całym polu sztuki, tak i w art brut zastosować „emergentne koncepty, wbrew gmachom pojęciowym muzealnictwa”⁷.

SIEĆ

Sieć z założenia jest kompleksową, samoorganizującą się strukturą. systemem aktywnych połączeń. Działania w ramach „Czarnej Bandery” są węzłem, przez który przepływa informacja, miejscem akcji, koncertów muzycznych, pokazów filmowych, warsztatów, spotkań edukacyjnych, wystaw, które mają miejsce w Galerii Tak. Sieć ma swój przestrzenny wymiar w mieście Poznań, włączając przyjaciół: Anarchistyczną Klubo/Kawiarnię Zemstę, Kawiarnie / Spółdzielnie Dobrą, Psa Andaluzjskiego, Centrum

---

⁶ op.cit., s.107.

⁷ Por. S. Cichocki, „Format P#9 Stephen Wright ”W stronę leksykonu użytkownika”, w: S. Wright, „W stronę leksykonu użytkownika”; Format P#9, Bęc Zmiana, Warszawa, 2013, s.2-3, 15

Amarant, Międzynarodową Akcją Viva! Na Rzecz Zwierząt, Fundację 5 Zmysłów, Kolektyw Palestyna 24.pl, Barak Kultury, Fundację Sztuczną z Warszawy. Asp w Łodzi, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Pracownia Pytań Granicznych UAM Poznań,. Budujemy sieć kontaktów stałych, wspierających się, doskonale zdając sobie sprawę z faktu, że wypchniecie z obiegu grozi zniknięciem, wykluczeniem z mapy kulturalnej miasta Poznania. W okrutnej ekonomii sieci działa nasza piracka sieć, powołana jako idea stworzona z fascynacji outsider art, niszą i jej kontekstami a oparta na przyjacielskich gestach. Naszym celem jest włączenia art brut do kultury niezależnej, kierunków oficjalnie pomijanych; zachowanie pewnej niszy, w której funkcjonuje outsider art. Jednocześnie bierzemy udział w istotnych kulturalnych wydarzeniach jak Mediation Biennale/Fundamental w Poznaniu czy Poznan Design Days w Poznaniu, włączając nasze wystawy „Czarna Bandera/ outsider art” czy „Justyna Matysiak. Design +outsider art.” Istotne wykorzystanie i wspieranie praktyk postartystycznych w działaniach a także przekazywanie informacji, mapowanie, sieciowanie, przenikanie życia i sztuki,

CZAS / POWOLNOŚĆ / SLOW

Doświadczając regresu politycznego, ekonomicznego, moralnego czasu postwspółczesnego⁸ projekt „Czarna Bandera” postawił sobie za cel włączenie się we współczesną debatę polityczną zarówno wystawą „Czarna Bandera / Outsider art”, wspomnianą już wystawą „Daniel Stachowski. Polska Płonie” oraz „Człowiek : Zwierzę”, wykorzystujących implikacje polityczne, religijne Daniela Stachowskiego, Pawła Mysery, Małgorzaty Gurowskiej i innych.

Projekt z założenia stał się próbą wejścia w kontrkulturę czasu, kulturę typu Slow. Tak aby czas nie był podporządkowany kulturze rynku⁹ wraz z przejściem za ruchem Slow powolności jako stanu umysłu. Czas nie jest tu wpisany w reguły wydajności i korzyści lecz wspólnego spędzania czasu i wymiany myśli, wspólnych działań kultywując sztukę codzienności, która tak bliska jest działaniom outsider art. Podoba nam się wpisanie art brut w odnowę myślenia, włączając inicjatywy lokalne „Viva! Akcja Dla Zwierząt”, Palestyna 24.pl, Anarchistyczną Zemstą i wciągającą aktywistów w działania art brut, tak by idea „brut art-u” inkorporowała coraz więcej ludzi, sfer życia, sfer kultury dotykając zagadnień ekologicznych, prospołecznych, alterglobalizmu. Tak jak ARCI¹⁰ projekt „Czarna Bandera” zakłada walkę o wolność i idee pacyfistyczne.

---

⁸ S. Cichocki, Notes nn6, nr106, .Bęc Zmiana, Warszawa 2016, s.77.

⁹ A. Nacher, „Rubież kultury popularnej. Popkultura w świecie przepływów”, Galeria Miejska Arsenał, Poznań, 2013, s. 286.

¹⁰ Associazione Ricreativa Culturale Italiana, Stowarzyszenie zawiązane na rzecz wartościowego spędzania czasu.

UŻYTKOWANIE / CODZIENNOŚĆ / CZARNA BANDERA

Projekt odnosi się do idei „użytkowania sztuki”, dekonstrukcji „gmaczków pojęciowych” i „kultury eksperckiej”¹¹ wskazując na różnorodność praktyk kulturowych i strategii wystawienniczych, wpisujących się w dynamikę współczesnej kultury, zrywając z liniowymi i stałymi narracjami art brut. Wersja hegemoniczna stawia art brut w sytuacji nie-sztuki. Tymczasem art brut jest sztuką jak najbardziej związaną z codziennością. Henri Lefebvre w „The Production of Space”¹² wskazuje, że „przestrzeń użytkowania jest

przeżywana nie reprezentowana”, jest przestrzenią codziennych czynności użytkowników.¹³ Przesunięcie paradygmatu, dezaktywacja pojęć dotyczące art brut jako sztuki „czystej”, „surowej” i estetycznej funkcji sztuki¹⁴. Outsider art dotyczy codzienności, jest połączony z życiem a zatem czas badać jego inne funkcje poza estetycznymi, otworzyć je na heurystyczną, epistemiczną, ontologiczną, aksjologiczną funkcję¹⁵.

Tytuł projektu powstał z fascynacji związkami sytuacjonizmu i outsider art. Podobnie jak outsiderzy sytuacjoniści poszukiwali wolności w sztuce i życiu, uznając twórczą aktywność za treść życia i jego urzeczywistnienie. Taką przestrzenią wolnej, autentycznej sztuki jest outsider art. Projekt CZARNA BANDERA / OUTSIDER ART odnosi się w sposób bezpośredni do związków outsider art z sytuacjonizmem: idei dryfowania, wiecznego poszukiwania, zatracenia w psychogeograficznej grze, fascynacji względną geografiją, bezcelowym przemieszczaniem się, stwarzaniem pociągających sytuacji, przybierających samoprzekształcające się formy; dając świadectwo „sztuki zbijającej z topu”,

---

¹¹ S. Wright, „Możliwe ...”, op.cit., s. 24. Światy sztuki, jak pisze Wright, to miejsca gdzie sztuka jest wykorzystywana, i jako taka staje się kluczowa dla jakichkolwiek „użytkologicznych” badań nad sztuką i związanych z nią praktyk.

¹² op.cit., s.55.

¹³ Kognitywny przywilej wiedzy wbrew idei wiedzy eksperckiej mają użytkownicy, tzw. kognitywna przestrzeń użytkowania, za S. Wright.

¹⁴ Za S. Wright, op.cit., s.42. Określenie badaczki Mabel Tapia.

¹⁵ Dezaktywacja jak chce G. Agamben otwiera się na inne funkcje sztuki heurystyczną, epistemiczną, ontologia, aksjologia.

incydentalnej, dla której twórcza aktywność to treść życia i jego urzeczywistnienie. Projekt obejmuje poszukiwanie przestrzeni geograficznych, społecznych, kulturowych, imaginacyjnych o potencjale pozwalającym się przekształcać w „wolne strefy autonomiczne” outsider art, które we wspólnym działaniu stają się mocniejsze.

Projekt łączy te sfery wolne, wspólnoty, minispołeczności, które za sprawą swojej sprawnej sieci zakładają „intensyfikację życia codziennego”. Projekt w swej idei zakłada marzenie by „sztuka jako taka stała się warunkiem życia, wraz z postrzeganiem samego siebie i swojego środowiska jako byt plastyczny”.

Celem stało się zatem dokonanie projektem wyłomu, wprowadzenie konstelacji nowych praktyk kuratorskich, które pozwolą funkcjonować outsider art w nowej, „poza-czasowej teraźniejszości”. Interesujące okazało się ukazanie związków i inspiracji pomiędzy outsider art a sztuką głównego nurtu, na poziomie wykorzystywanych środków, stosowanej techniki pracy, warsztatu pracy, czy przekazu artystycznego i ideologicznego. Wprowadzanie kontekstów, które podważają podziały, demontują granicę Dubuffeta, między tym co profesjonalne a nieprofesjonalne w sztuce, wskazując być może na „regeneracyjną moc” art brut dla samej współczesnej sztuki, jak nie raz w sztuce już bywało. W projekcie „Czarna Bandera” tak jak i w poprzednich projektach (Kobiety”2008, „Mam lekko”2009, „Tangram. Rodzaj męski” 2010, „NIKTZNIKĄD” 2011, „Timelessness”2012-13, „The Host in a Bottle – art brut from Poland” 2013, „Utopię Waszą Utopię/ outsider art” 2015, „Piękno w pakiecie” 2013-15) obok outsiderów: Daniela Stachowskiego, Sabine Munch, Tomasza Machcińskiego, Jeroena Hollandera, Andre Robillarda i innych wzięli udział artyści profesjonalni: Basia Bańda, Małgorzata Gurowska, Anna Konik, Jacek Malinowski, Jacek Markiewicz, Paweł Mysera, Franciszek Orłowski, Agnieszka Ostrowska, Magdalena Starska, Ola Winnicka, Jaś Sajdak, Dawid Sterna, Jacek Zachodny.

W ramach „czarnej Bandery/outsider art” w Galerii Tak maja miejsce eksperymentalne koncerty improwizowane, wykorzystujące akustyczne odpadki, alternatywne źródła dźwięku, manipulacje skojarzeniami, field recording, noise, rytualny trans: koncerty Piotra Tkacza, Huberta Wińczyka, Mazut, projekt Pawła Starca i Michała Turowskiego, Gazawat projekt Michała Turowskiego, Emma Zunz – projekt Rafała Jęczmyka i inne. Podobnie jak outsiderzy muzycy wykorzystują przedmioty znalezione, stare radiodbiorniki, dyktafony, znalezione na śmieciach i zakupione na pchlich targach magnetofonowe taśmy, mikrofon unitra, samplery, syntezatory, automaty perkusyjne, kasetowy czterośląd i inne. Prezentujemy niszowe filmy, dotyczące tematyki outsider art, po raz pierwszy pokazywane w Polsce m.in.: „Diabeł I Daniel Johnston”, 2006, reż. Jeff Feuerzeig; „Marwencol”, 2010, reż. Jeff Malmberg ;"W Krainach Nierealnego. Henry Darger”, 2006, reż. Jessica Yu; „Wskrzeszanie zmarłych. Tajemnica płytek Toynbee'ego”, 2011, reż. Jon Foy; „Radosne przejażdżki Wesleya Wilisa”, reż. Chris Bagley. Organizujemy

wystawy, prezentując współczesnych outsiderów: „Człowiek : Zwierzę”, „Polska Płonie. Daniel Stachowski”, „Design+outsider art. Justyna Matysiak”, „Czarna bandera/outsider art.”, „Człowiek 1000 twarzy. Tomasz Machciński”.

Projekt „Czarna Bandera/outsider art” tworzą: znak projektu i akcji galerii- Małgorzata Gurowska, projekt katalogu i publikacji finałowej projektu - Kajetan Hajkiewicz, projekt przestrzeni wystawienniczej - Paweł Mysera; kurator projektu „Czarna bandera/outsider art”, organizacja wystaw, spotkań edukacyjnych, działania Otwartej i Mobilnej Pracowni Galerii „tak” - Małgorzata Szaefer; organizacja pokazów filmowych, spotkań, koncertów - Rafał Jęczmyk.

Podsumowując, art Brut/outsider art/jako zjawiska poza obiegiem sztuki głównego nurtu w Polsce wymagają rozmów, dyskusji, stawiania pytań, przewartościowania ich pozycji w kulturze aby nie stały się jedynie chwilowa modą. Podstawowy problem tkwi w tym, że art brut nadal pozostaje na marginesie zainteresowań historyków sztuki i badaczy sztuki współczesnej w Polsce, zdecydowanie brakuje badań, publikacji na temat art brut, które stawiałyby ją we współczesnym świetle. Jak rozmawiać o outsider art w dobie końca kultury? końca Europy? Jak nomadyczna tożsamość europejska zmienia status outsidera? Kto jest wykluczonym dziś? Czy możemy mówić jeszcze o wykluczeniu outsider art / art brut z terytorium sztuki? Jak art brut rozmontowuje dotychczasowy konstrukt myślowy dotyczący sztuki współczesnej? Jak jest dziś pozycja outsidera?

Wychodzenie ze strefy komfortu, budowanie nowej przestrzeni dla art brut/outsider art, nowych kontekstów stało się przesłaniem dla „Czarnej Bandery/ outsider art”, postrzeganej jako sojusz partnerski na rzecz wolności w życiu i sztuce.